

Lezing Tijs van den Brink

Inspiratiebijeenkomst GZB/IZB/HGJB 5 november 2022, De Fontein

INLEIDING

Goedemiddag allemaal, hartelijk dank voor de uitnodiging om hier te zijn vanmiddag! Een uitnodiging die me eerlijk gezegd verraste. Ik wil uw pret niet bederven, maar ik zie mezelf niet meteen als deskundige om een antwoord te geven op de vraag hoe het verder moet met de kerk, na corona. Theologen denken daar vast diep over na, net als kerkvernieuwers, pioniers, sociologen misschien of andere wetenschappers. Maar de organisatie koos voor een journalist – en dat terwijl journalisten op z'n best de werkelijkheid kunnen schetsen. De werkelijkheid verklaren is al een stuk ingewikkelder, laat staan een blik in de toekomst werpen. En het moet nog inspirerend zijn ook, begrijp ik uit de naam van deze bijeenkomst. Inspireren, dat is niet per se de core-business van ons journalisten.

Toch sta ik hier, maar het maakt wel dat ik hier met schroom sta. Dat wat ik hier vanmiddag zeg is niet per se theologisch of anderszins wetenschappelijk onderbouwd. Natuurlijk, ik heb voor u nog even het laatste rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau, het SCP, gelezen over de stand van geloof en kerk in Nederland, dat dateert van eind 2018, ruim een jaar voor het begin van de coronacrisis. En ik heb gekeken naar recenter onderzoek, voor zover voorhanden.

Maar ik geef u vanmiddag vooral mijn impressie, mijn gedachten, mijn gevoel, op persoonlijke titel dus. Niet namens de EO, niet namens de HGJB, de IZB of de GZB. Ik hoop dat u het ook zo wilt beluisteren: als een verhaal van een betrokken gemeentelid, dat misschien door zijn werk wat meer dan gemiddeld meekrijgt over wat er buiten de kerk gebeurt. Zie mijn bijdrage als een startschot voor het gesprek, alstublieft niet als het laatste woord.

SITUATIESCHETS

Ik sta hier alles behalve optimistisch over de kerk na corona. Vóór corona was het al niet best. Het SCP windt er geen doekjes om: de kerkelijkheid betrokkenheid in ons land neemt al jaren af. Dat gold aanvankelijk natuurlijk vooral de katholieke kerk en wat we dan de breedte van de Protestantse Kerk noemen – de secularisatie ging in mijn jeugd lange tijd aan de orthodoxie voorbij. Ik heb in m'n naïviteit best een tijdje gedacht: dat is logisch, ze geloven daar niet op de goede manier. De orthodoxe varianten van kerk-zijn zijn vast wel bestand tegen de golf van secularisatie die over ons heen slaat.

Maar het SCP zegt – en dat sluit aan bij mijn eigen waarneming: de secularisatie lijkt ook de orthodoxe kerken en groepen bereikt te hebben. Ga maar eens na in uw eigen leven, ga uw christelijke vrienden van vroeger maar even na, afhankelijk hoe oud u bent natuurlijk. Het kan haast niet anders of u ziet ook kerkverlating, is het niet bij uw vrienden zelf, dan toch wel bij hun kinderen en misschien ook wel bij uw eigen kinderen. Voor wat betreft dat laatste is het SCP ook helder: voor meer dan de helft van de kerkgangers (zowel katholiek als protestant) geldt dat hun kinderen niet meer naar de kerk gaan.

Jaja, ik weet wel dat dit een inspiratiebijeenkomst heet, maar als journalist wil ik toch graag bij de feiten beginnen. En helaas, die zijn niet hoopvol. Want na dit onderzoek moest corona nog komen. En corona heeft de kerk niet geholpen, voor zover voor we dat nu kunnen zeggen. Ik weet niet hoe in het in uw gemeenten is, maar in de gemeente waar ik vaak kom,

is het aantal bezoekers nog niet terug op het oude niveau – hoewel het er afgelopen zondag echt beter uitzag dan de weken daarvoor!

Dat het aantal bezoekers nog niet terug is op het oude niveau wordt bevestigd door een onderzoek dat bureau DirectResearch onlangs deed in opdracht van het EO-radioprogramma Dit is de Dag en het Nederlands Dagblad. Daarin zei 20 procent van de ondervraagden te verwachten dat ze na corona minder naar de kerk zouden gaan, 4 procent heeft zelfs al besloten helemaal niet meer te gaan. Belangrijkste reden: door de corona-absentie in de kerk hebben mensen ontdekt dat ze vooral uit gewoonte naar de kerk gingen, ze bleken ook prima zonder te kunnen.

Opmerkelijk detail – en dan stop ik hoor, wees gerust – het SCP-onderzoek van 2018 bevatte ook een wolkje als eens mans hand, een klein teken van hoop: bij jonge kerkelijke Nederlanders nam de betrokkenheid al een flinke tijd niet af - de teruggang leek daar de bodem te hebben bereikt. Wat blijkt uit het onderzoek van Direct Research, over kerkgang na corona? De terugloop van kerkgang is vooral groot in de leeftijd van 18 tot 35 jaar. Corona lijkt uitgerekend de groep waar we onze hoop nog een beetje op konden vestigen te hebben getroffen...

En ik denk eerlijk gezegd dat we er nog lang niet zijn. Als de Randstad het voorland is van het hele land, maak dan je borst maar nat: in een stad als Amsterdam moet je gelovigen echt met een lampje zoeken – de Protestantse Kerk waar velen van u en ik toe behoren kent daar nog drieduizend betalende leden op een bevolkingsaantal van zo'n 900.000. Dat is minder dan 1 procent, het één derde procent. Nou weet ik wel, de Randstad en zeker Amsterdam is niet per se de toekomst van de rest van Nederland, maar toch. Ik vrees dat het toch deels ons voorland is.

Als Amsterdam ons voorland is, krijgen we misschien wel meer migrantenchristenen, denkt u misschien. Ik hoor met enige regelmaat christenen zeggen dat daar de toekomst ligt van het christendom in ons land: in de groei van migrantengemeenschappen, die voor een flink deel uit christenen bestaan. Dat kan ik natuurlijk niet uitsluiten, maar eerlijk gezegd ben ik ook daar best sceptisch over. Zeker, er zijn zo'n 1200 migrantenkerken in ons land. Maar er is maar weinig fundamenteel contact tussen die groepen. Ghanezen kerken samen met Ghanezen, Antillianen met Antillianen en ga zo maar door, we weten elkaar nauwelijks te vinden, het mengt niet. De culturele verschillen lijken voorlopig groter dan de religieuze overeenkomsten.

De grote vraag is natuurlijk: hoe komt dit? Waarom gebeurt dit? Waarom haken mensen in ons land, in ons deel van de wereld, zo massaal af bij de kerk, voor en na corona? Laat ik daar nou al bijna tien jaar lang een televisieprogramma over maken: AdieuGod? – met een vraagteken dus. Onmiddellijk erkend: dat is geen wetenschappelijk onderzoek, maar ja, dan had u maar een wetenschapper moeten uitnodigen... Nee het zijn gesprekken met inmiddels een kleine 150 min of meer bekende Nederlanders die overwegend christelijk zijn opgevoed, maar zijn afgehaakt.

Waarom zijn ze afgehaakt? 150 verschillende redenen natuurlijk, maar er komt wel een aantal elementen terug:

- teleurstelling over het gedrag van christenen (hypocrisie wordt vaak genoemd),
- teleurstelling over wat het geloof wel of niet bleek in te houden (God bleek geen SuperSinterklaas te zijn die ervoor zorgt dat je niets overkomt),

- niet uit de voeten kunnen met allerlei christelijke dogma's
- de houding van de kerk ten opzichte van de LHBTQ-gemeenschap
- en verder vaak en veel: het is gewoon weggezakt, ik ben ervandaan gegroeid, het bleek ook zonder God en geloof prima te kunnen.

De relevantie van het geloof en van de kerk is voor velen verdwenen. Door de welvaart zijn we veel minder afhankelijk geworden, velen van ons redden zichzelf wel.

Je zou zeggen, doe ons een goede crisis, dan komt het geloof misschien weer terug, maar helaas, daar waar de kerk vroeger volliep bij een crisis, liep hij bij corona juist leeg... Eerst letterlijk doordat de kerkdeuren dichtgingen en nu misschien dus nogmaals letterlijk doordat mensen tot de conclusie zijn gekomen dat ze nog slechts uit gewoonte naar de kerk gingen.

WAT MOET DE KERK ZICH AANREKENEN?

Voor velen is dat wat er in de kerk gebeurt niet meer relevant. Moet de kerk zich dat aanrekenen? Ja, toch wel, denk ik. Het is te gemakkelijk om alleen maar te zeggen: zij die gegaan zijn hebben ongelijk. Voor een goede communicatie zijn twee partijen nodig: zender EN ontvanger. Als de ontvanger afhaakt, moet de zender op z'n minst even nadenken. Ik wil hierover een paar gedachten met u delen, die niet af zijn, maar die me wel bezighouden:

- Op de één of andere manier, lopen we in de kerk vaak achter op de cultuur. Allerlei ontwikkelingen in de samenleving vinden ook plaats in de kerk, maar dan later: de twee meest markante recente voorbeelden zijn natuurlijk de positie van de vrouw en de positie van LHBT-ers. Terwijl in de samenleving het debat over hun positie al lang geleden is gevoerd, althans het gesprek daarover al lang is begonnen, gebeurt dat in de kerk veel later. Natuurlijk, in sommige delen van de kerk al eerder, maar zeker in ons deel van de kerk nu pas. Hoe komt dat? Waarom lopen we in de kerk zo achter in dit soort emancipatie-bewegingen? Om dan uiteindelijk toch vaak mee te gaan. In steeds meer orthodoxe kerken zie ik de vrouw toegelaten worden tot het ambt, de positie van LHBT-ers binnen de kerk verbetert langzaam maar zeker. Gelukkig trouwens! Maar waarom lopen we vaak achter met dit soort processen? Dat wordt buiten de kerk niet begrepen. Er gaapt een cultuurkloof tussen de kerk en de buitenwereld die maakt dat kerkelijken vertrekken en dat buitenstaanders zeggen: ik wil daar echt niet bij horen, bij die kerk.
- Je zou zeggen: sluit zo nauw mogelijk aan bij de cultuur, maar behoudt het evangelie! Helaas. Extra ingewikkeld in dit verband: de kerkgenootschappen die niet 'om' gaan, die de dominante seculiere cultuur zo lang mogelijk buiten de deur houden, hebben op het oog nog het minst te lijden onder de secularisatie. De megakerken op de Veluwe zijn niet van 'ons PKN-ers', maar van kerken 'rechts' van ons. En, heel opvallend: ze vormen een belangrijke bron van gelovigen in andere kerken. Een beetje gevaarlijk, maar toch: laten we even een kleine peiling doen: wiens ouders, of uzelf, zijn oorspronkelijk afkomstig uit kerkgenootschappen ter rechterzijde van uw huidige kerkgenootschap? Zie je wel? We kunnen niet zonder die kerken die nog orthodoxer zijn dan wij, misschien zijn ze wel van vitaal belang voor het christendom om te overleven in ons

land, maar we vinden ze vaak ook raar en wereldvreemd. Hun afstand tot de cultuur is nog veel groter dan de onze – dus wat moeten we daarmee?

Over het geheel genomen denk ik een soort tocht te zien van christenen van hele orthodoxe kerken naar wat minder orthodoxe kerken en daarna vaak weer naar evangelische groepen. Mozaïek zou nergens zijn zonder de instroom uit onze gemeenten...

- Ook zo iets: de omgang met de wetenschap. Het lijkt wel alsof wij gelovigen telkens een poosje later de wetenschap erkennen dan de buitenwereld: de evolutietheorie is lang ontkend onder orthodoxe gelovigen en nog steeds, vaccinatie is in sommige kerkelijke kringen nog steeds omstreden, met wonderen hebben we in de kerk soms nauwelijks moeite, terwijl de wetenschap ons echt verteld dat het niet kan: drijvende bijlen, de zon die stilstaat, water dat verandert in wijn, Simsom die sterker is dan een leeuw, Jezus die opstaat uit dood! Van mij mag u geloven in de schepping in zes dagen, van mij mag u principieel tegen vaccinatie zijn en u mag van mij alle wonderen geloven die u wilt, inclusief die van Maria in Lourdes en op andere plekken. Maar realiseer u dan wel, zeker ook als u een missionaire gemeente wilt zijn: dan zit er spanning tussen ons en de mensen die we willen bereiken. We zullen met ze in gesprek moeten op dat punt, want anders snappen ze ons niet... En als we met ze in gesprek gaan, let maar op, worden we zelf ook beïnvloed. Dat kan bijna niet anders.
- Heel ander punt: in veel kerken onder ons is jarenlang gepreekt over de vraag: hoe vind ik een genadig God? Superbelangrijke vraag natuurlijk, nog steeds. En er was vast een tijd dat dat voor kerkgangers de cruciale, existentiële vraag was. Maar aan die vraag gaat een aanname vooraf. Namelijk dat God bestaat en dat je met Hem verzoend moet worden. Als er wordt gepreekt over de vraag: hoe raak ik bekeerd, hoe word ik een kind van God en ik weet ondertussen helemaal niet zeker of God wel bestaat, dan leidt dat tot een ingewikkelde communicatie. Ik denk dat veel kerkgangers vandaag de dag, onder ons zeg ik voor het gemak maar weer even, meer bezig zijn met de vraag of God bestaat dan met de vraag: hoe krijg ik een rechtvaardig God? Ik denk dat het goed is als u als actieve kerkganger, als kerkenraadslid, zeker u als voorganger zich dat realiseert: deze mensen, uw mensen, moet vandaag de dag geholpen worden om überhaupt te geloven dat God bestaat. Hoe denkt u dat dat bij een volgende generatie zal zijn, die van onze kinderen? Snappen die überhaupt nog waar het over gaat als het gaat over de 'toeëigening van het heil'? Voor de helderheid: ik zeg niet dat u het daarom niet over dat onderwerp moet hebben, maar ik denk dat het van belang is om je te realiseren dat het voor velen een ver-van-je-bed-show is.
- Al met al leidt de cultuurskloof (en vast ook nog andere oorzaken) ertoe dat driekwart van de Nederlandse bevolking vindt dat kerken weinig tot niet aansluiten bij hun eigen kijk op de zin van het leven. Maar liefst tweederde zegt zelfs geen vertrouwen te hebben in kerken en religieuze organisaties...

WAT TE DOEN?

Ik zou nu natuurlijk kunnen stoppen. Dit is wat er gaande is, dit is wat ik denk te zien. Maar u wilt natuurlijk weten wat we moeten doen. Hoe het verder moet. Ik ben bang dat u me overvraagd. Ik ben geen profeet, maar een eenvoudige journalist. Maar ok, toch maar een paar gedachten dan nog:

- Ik houd van voetbal. Als het met een voetbalelftal niet goed gaat, moet je eerst zorgen dat je de verdediging op orde hebt. Dat je niet nog meer tegendoelpunten krijgt. Als je elftal niet op orde is en je gaat toch blind aanvallen, dan loop je in de val, dan valt de ene na de andere tegengoal en kom je zelf aan scoren niet toe. Als kerk staan we op verlies. We moeten onze verdediging op orde brengen. We kunnen er wel op uittrekken om mensen van buiten te bereiken, maar waarom beginnen we niet binnen? Als het waar is dat meer dan de helft van de kinderen van kerkgangers afhaken, als waar is dat we misschien zelf aan het afhaken zijn, dan zijn we aan het dweilen met de kraan open. Ik denk dan ook dat we, nog meer dan we al doen, moeten inzetten op het inwijden van onze kinderen in het geloof. Als we aan onze eigen kinderen de relevantie van het geloof niet uitgelegd krijgen, hoe zouden we dan buitenstaanders bereiken?
- Moet dat door de kerkdiensten hip and happening te maken? Dat kan. We zien denk ik allemaal dat een kerk als Mozaïek het goed doet. Uitstekende performance, een relatief eenvoudige, kernachtige boodschap, een op het oog hechte gemeenschap: het werkt vandaag de dag. Of het op de iets langere termijn ook werkt: ik weet het niet, ik durf het niet te zeggen. Begrijp me goed: het 'succes' is ze van harte gegund. Het komt natuurlijk ook omdat een deel van 'onze gemeenten' traag is met zich aanpassen in vorm aan de tijd van vandaag. Gemeentelieden die jarenlang strijden voor een beetje vernieuwing van de liturgie en na jaren strijd zonder vooruitgang daar een warm bad vinden: ik snap dat wel.
- Daarom, als ik u een advies mag geven: stop met ruzie maken over liturgie in uw gemeenten. Erken dat er verschillen bestaan tussen mensen, dat ze verschillende geloofstalen spreken, dus wees een beetje meertalig als u open wilt staan voor een brede groep gemeentelieden: zing een Psalm, een Opwekkingslied, een gezang, een lied uit Taize en vast nog wat anders. Gun elkaar een beetje ruimte. Op de nieuwe aarde zingen we vast ook allerlei soorten liederen, denkt u niet? Waarom hier dan krampachtig vasthouden aan Psalmen, of aan de andere kant, dat zie ik ook vandaag de dag, krampachtig zo weinig mogelijk Psalmen en Gezangen en zoveel mogelijk Opwekking zingen? Ik begrijp daar oprecht niets van. En als u onverhoopt zelf wel vindt dat u alleen Psalmen zou moeten zingen in de dienst, doe dan uw best om er voor te zorgen dat in andere wijken van uw woonplaats juist Gezangen of Opwekkingsliederen worden gezongen, zodat gelovigen die een beetje anderstalig zijn dan u ook kunnen ademhalen...
- Nog even voor de helderheid: ik pleit niet voor het nadoen van Mozaïek. Als gezegd, ik weet niet hoe het daar verder gaat, maar ik denk ook dat onze kracht een andere is: sterk geworteld in een rijke traditie, de nadruk op een grondige uitleg van de Bijbel, toegepast op deze tijd, in een breder kerkverband als het gaat om checks en balances ook over leiderschap en zo: ik zou het niet wegdoen. En dan in de liturgie

een mix van oud en nieuw, van daadwerkelijk generaties met elkaar samen laten leven, ik vind het zo gek nog niet. Dat gaat, als God het geeft, nog best een tijd mee.

- Kunnen we nog dingen meenemen uit de coronatijd? Nou, wat dacht u van het streamen van de diensten? Zou ik niet mee stoppen. Voor veel mensen zijn kerkdrempels hoog. Dat ligt misschien voor een deel aan ons, kerkgangers, maar ook voor een deel aan die mensen zelf. Als ik iets heb geleerd van mijn Adieu-God?-gesprekken is het ook dat veel mensen een verkeerd beeld hebben van de kerk. Een beeld dat soms jaren achterloopt op de werkelijkheid. Niets zo taai als een imago. Het streamen biedt buitenstaanders een eenvoudige mogelijkheid om mee te kijken, om te zien wat er gebeurt. Ik las ergens dat toetreders in Amerika gemiddeld vijf diensten via internet hebben gekeken voordat ze een keer op bezoek gaan. En o ja, gun mensen de gelegenheid om lekker op de achterste bank te gaan zitten zonder ze te bespringen bij hun eerste bezoek. Als ze graag in gesprek willen, blijven ze na de dienst wel even hangen...
- En die mensen die via de streams zomaar eens komen kijken in de kerk, bieden ons ook de kans te groeien in gastvrijheid. Er zijn vast grote verschillen tussen onze gemeenten op dat punt, maar als je een zoutend zout wilt zijn kan het toch niet anders dan dat je graag in contact wilt staan met de niet- of andersgelovigen in de wijk waar je gebouw staat. Laat ze binnen, heet ze welkom.

Verder: wanhoop niet. De kerk krimpt en dat zal voorlopig nog wel even doorgaan. Het kan in uw gemeente trouwens nog best meevallen, want er zijn er in ons land gelukkig nog veel meer dan 7000 gelovigen, om het even Bijbels te zeggen. Op wereldschaal zijn we enorm gesecculariseerd natuurlijk, in Europees perspectief zitten we in de middenmoot qua gelovigheid.

Maar menselijkerwijs gesproken zal het niet meevallen in de tijd die komt. Toch zeg ik: geen paniek. Het is niet onze kerk, het is Gods kerk. De kerk in Nederland valt vast niet uit Zijn hand, al zal het er vast anders uit komen te zien. En klein hoeft geen ramp te zijn he... Jezus vergelijkt zijn volgelingen met een zoutend zout. Ik weet niet hoe het bij u zit, maar ik houd niet van al te zout eten.

Tot slot: ik wil proberen inspirerend af te sluiten, het is tenslotte een inspiratiebijeenkomst. Ik vertel u een verhaaltje dat mij inspireerde en ontroerde en dat de rest van mijn verhaal genadeloos onderuit haalt.

Dirk de Bree, predikant in Utrecht, vertelde het pas in de Visie, het ledenblad van de EO. Op een dag preekte hij in Ede. Na de dienst kwam een oude vrouw naar hem toe, van een jaar of 80. Ze stelde een rare vraag. Ze wilde weten hoe het was met de balkons van de kerk van De Bree in Utrecht. 'Zitten daar mensen?' vroeg ze aan De Bree. Ja, zei hij, die zitten iedere zondag vol.

Wat bleek? Die oudere dame was de vrouw van dominee Bouw, een predikant die in jaren 90 in de kerk van De Bree stond. Toen hield het niet over qua kerkbezoek – de balkons waren leeg.

En wat hadden Bouw en zijn gemeenteleden vaak gedaan in die tijd?

Ze hadden gebeden, dat de balkons weer vol kwamen te zitten...